

OVERWEGINGEN

XXII - Muziek - van maken naar ontstaan

Over muziek, maken en wat ontstaat

OVERWEGINGEN

Essays in het kader van ORITUR

De reeks OVERWEGINGEN vormt een doorlopende verzameling beschouwende essays die voortkomen uit de grondhouding van ORITUR.

Waar de ORITUR-traktaten de filosofische uitgangspunten verkennen, richten de OVERWEGINGEN zich op de ontmoeting met de wereld. Zij onderzoeken maatschappelijke, culturele, architectonische, wetenschappelijke en filosofische ontwikkelingen zonder deze te beoordelen vanuit een vooraf vaststaand systeem. De essays zijn daarom geen aanvullingen op de traktaten en evenmin toepassingen ervan. Zij zijn pogingen om verschijnselen aandachtig te lezen en te verstaan vanuit dezelfde grondhouding waaruit ORITUR is ontstaan.

Ieder essay begint bij een concreet fenomeen: een gebouw, een stad, een persoon, een maatschappelijke ontwikkeling, een wetenschappelijke ontdekking of een culturele verandering. Vanuit dat vertrekpunt wordt gezocht naar de onderliggende vragen die ieder tijdperk kenmerken: welk mensbeeld ligt eraan ten grondslag, welk wereldbeeld wordt zichtbaar en welke houding vraagt het van de mens?

De essays willen niet overtuigen, maar onderzoeken. Zij zoeken niet naar definitieve antwoorden, maar naar een dieper verstaan. Daarom dragen zij de naam OVERWEGINGEN. Een overweging is geen conclusie, maar een uitnodiging tot aandachtig kijken, luisteren en denken.

Zoals een gebouw pas werkelijk betekenis krijgt wanneer het wordt bewoond, zo krijgen ook ideeën hun betekenis in de ontmoeting met de werkelijkheid. Iedere nieuwe ontwikkeling, iedere nieuwe vraag en iedere nieuwe tijd vraagt daarom opnieuw om bezinning.

De OVERWEGINGEN zijn een open reeks. Nieuwe essays kunnen zich aandienen wanneer ontwikkelingen daarom vragen. Niet omdat ORITUR onvolledig zou zijn, maar omdat een levende grondhouding zich steeds opnieuw verhoudt tot een wereld die blijft veranderen.

Misschien is dat ook de diepste betekenis van deze reeks.

Niet de wereld vastleggen.

Maar haar aandachtig tegemoet treden.

Vanuit de overtuiging dat de meest wezenlijke betekenis zich niet laat afdwingen, maar zich kan aandienen waar mens, plaats, tijd en werkelijkheid zich op elkaar afstemmen.

Inleiding

Muziek is overal, maar wat er precies gebeurt wanneer muziek ontstaat, maken, klinkt en wordt gehoord, lijkt vanzelfsprekend zolang we er niet naar vragen. We horen een melodie, herkennen een ritme, zingen een lied of luisteren naar een uitvoering, maar daarmee is nog niet gezegd waar muziek begint en wat er uiteindelijk van wordt.

In deze overweging wordt daarom niet begonnen met een theorie over muziek, maar met muziek zelf. Hoe ontstaat zij, hoe wordt zij doorgegeven, wat verandert er wanneer zij loskomt van plaats en tijd, en wat gebeurt er wanneer muziek steeds verder maakbaar wordt?

Pas wanneer die ontwikkeling is gevolgd, kan worden teruggekeken. Misschien verschijnt dan iets wat aanvankelijk niet zichtbaar was.

Waar deze overweging uitkomt, staat daarom niet vooraf vast.

Deel I - Traditie

1. Muziek als menselijk fenomeen

Muziek is er voordat iemand haar heeft gedefinieerd. Mensen zingen, slaan, blazen, strijken, trommelen en luisteren. Zij doen dat niet omdat zij eerst een theorie over muziek hebben ontwikkeld, maar omdat geluid zich aan hen voordoet en omdat zij daarin iets herkennen. Een ritme kan worden nagevolgd, een toon kan worden herhaald, een stem kan worden beantwoord. Zo kan muziek ontstaan zonder dat iemand precies weet wat muziek is.

Daarmee is muziek ouder dan de systemen waarmee wij haar beschrijven. Zij begint niet met notenschrift, muziektheorie of compositie, maar met horen. Iemand hoort iets, reageert daarop en probeert het opnieuw te laten klinken. Een ander hoort dat weer, neemt het over, verandert het en geeft het door. Wat aanvankelijk misschien slechts een geluid of een eenvoudig ritme was, kan zo onderdeel worden van een gedeelde muzikale werkelijkheid.

Muziek is daarmee niet alleen iets wat mensen maken. Zij is ook iets wat tussen mensen kan ontstaan.

2. Muziek in de traditie

In traditionele samenlevingen is muziek nauwelijks los te zien van het leven zelf. Zij klinkt bij feesten, rituelen, arbeid, rouw, vieringen en ontmoetingen. Zij hoort bij een plaats, een moment en een gemeenschap. De muziek wordt niet alleen uitgevoerd door gespecialiseerde muzikanten, maar kan door velen worden gekend en meegedragen.

Wie een lied leert, leert daarom meer dan een reeks tonen. Hij leert een manier van zingen, een ritme, een tekst, een bepaalde voordracht en vooral een herkenbare muzikale verhouding. Hij leert wat binnen zijn omgeving als passend, bijzonder, vreemd of vertrouwd wordt ervaren. Muziek wordt zo onderdeel van een gedeeld geheugen.

Dat verklaart ook waarom muzikale traditie nooit uitsluitend uit herhaling bestaat. Iedere generatie ontvangt wat er al is, maar moet het opnieuw maken. Een lied dat wordt gezongen, bestaat niet als een abstract object ergens buiten de werkelijkheid. Het bestaat opnieuw wanneer iemand het zingt.

Traditie is daarom geen opslagplaats van oude muziek. Traditie is muziek die opnieuw wordt gemaakt.

3. De wereld van de muzikale tradities

Wie verschillende muzikale tradities naast elkaar legt, ziet hoe groot de verscheidenheid kan zijn. Ritmes, toonstelsels, instrumenten, stemgebruik en muzikale vormen verschillen sterk, maar nergens begint muziek volledig zonder ordening. Er zijn steeds herkenbare verhoudingen waarbinnen mensen luisteren en spelen.

Wat in de ene traditie vanzelfsprekend klinkt, kan in een andere traditie vreemd of zelfs onbegrijpelijk zijn. Een bepaalde toonverhouding kan vertrouwd zijn omdat generaties ermee zijn opgegroeid, terwijl dezelfde verhouding voor iemand uit een andere muzikale wereld spanning of onafheid oproept. Muzikaal horen is daarom nooit alleen een lichamelijke reactie op geluid. Het wordt ook gevormd door ervaring.

Zo ontstaat een relatie tussen **horen en herkennen**. Wat iemand herkent, heeft hij ergens geleerd, bewust of onbewust. Wat eenmaal herkenbaar is geworden, kan vervolgens opnieuw worden gebruikt en verder worden ontwikkeld.

Daarmee ontstaat muziek niet uit het niets. Zij ontstaat uit wat al bestaat en uit wat mensen daarin opnieuw kunnen horen.

4. Luisteren, herkennen en maken

De muzikant hoort daarom eerst. Pas daarna maakt hij.

Dat betekent niet dat iedere muzikant bewust een volledige compositie in zijn hoofd heeft voordat hij begint te spelen. Het kan veel eenvoudiger zijn. Een toon klinkt, een andere toon wordt geprobeerd, een ritme wordt ingezet en daarop volgt een reactie. De muzikant luistert voortdurend naar wat hij zelf en wat anderen maken.

Juist daardoor is maken in muziek niet altijd een rechte lijn van idee naar uitvoering. Het kan een voortdurende beweging zijn tussen horen en handelen. De muzikant maakt iets, hoort wat hij heeft gemaakt en reageert daar opnieuw op. Wat zo ontstaat, kan hem vervolgens verrassen.

Dat geldt ook voor componeren. Een componist kan een muzikale mogelijkheid innerlijk horen voordat hij haar heeft genoteerd. De notatie maakt die mogelijkheid overdraagbaar, maar de muziek zelf ontstaat niet door de notatie. De tekens ordenen iets wat eerst als muzikale mogelijkheid moet bestaan.

Muziek kunnen benoemen is daarom niet hetzelfde als muziek kunnen horen. En muziek kunnen benoemen is geen noodzakelijke voorwaarde om muziek te kunnen maken.

5. Het instrument en het vakmanschap

Tussen horen en klinken staat het instrument. Het instrument is geen neutraal hulpmiddel waarmee iedere muzikale gedachte onmiddellijk kan worden uitgevoerd. Het vraagt een lichaam, oefening, gevoeligheid en ervaring.

De violist moet niet alleen weten waar zijn vingers moeten komen, maar ook leren horen wanneer een toon werkelijk zuiver is. De pianist moet leren voelen hoeveel kracht een toets vraagt. De zanger moet zijn stem leren gebruiken zonder dat het lichaam het muzikale idee voortdurend in de weg zit. De trompettist moet adem, lippen, spanning en toon met elkaar verbinden.

Daarin ontstaat vakmanschap. De muzikant leert niet alleen een techniek beheersen, maar ontwikkelt een verhouding tussen horen en handelen die uiteindelijk bijna vanzelfsprekend kan worden. Wat een buitenstaander als intuïtie ervaart, kan het resultaat zijn van jaren luisteren, oefenen en reageren.

Het instrument wordt daarmee onderdeel van de muzikale werkelijkheid. Het maakt bepaalde mogelijkheden hoorbaar en andere moeilijker bereikbaar. Wie een instrument werkelijk beheerst, heeft niet alleen geleerd hoe het werkt, maar heeft geleerd wat ermee mogelijk is.

6. Muziek als taal

Om muziek verder over te dragen, hebben mensen systemen ontwikkeld waarmee zij muzikale verhoudingen kunnen benoemen en ordenen. Toonhoogten kunnen worden aangeduid, ritmes genoteerd, intervallen benoemd en akkoorden beschreven. De muziek krijgt daarmee een soort taal.

Maar ook hier moet een onderscheid worden gemaakt. De taal van de muziek is niet de muziek zelf. Een noot op papier klinkt niet. Een akkoordnaam klinkt niet. Een ritmisch teken beweegt niet. Het zijn abstracties waarmee iets wat kan klinken, kan worden vastgelegd en overgedragen.

De nomenclatuur maakt het mogelijk om ingewikkelde muzikale structuren te bewaren en opnieuw uit te voeren. Zij maakt communicatie tussen muzikanten mogelijk en stelt componisten in staat om muzikale ideeën over langere tijd en afstand heen te bewaren.

Maar de ordening komt niet in de plaats van het klinken. Een ordeningssysteem is niet hetzelfde als datgene wat het ordent.

7. Muziek wordt doorgegeven

Muziek kan vervolgens van mens tot mens worden doorgegeven. Soms gebeurt dat zonder enige notatie, door luisteren en nadoen. Soms wordt muziek opgeschreven en generaties later opnieuw uitgevoerd. In beide gevallen vindt hetzelfde fundamentele proces plaats: iets wat eerder heeft geklonken, wordt opnieuw tot klinken gebracht.

Daarbij verandert muziek onvermijdelijk. Geen uitvoering is volledig identiek aan een vorige. Zelfs wanneer een muzikant exact dezelfde noten speelt, zijn plaats, akoestiek, instrument, lichaam, publiek en moment anders.

Dat betekent niet dat traditie verdwijnt wanneer muziek verandert. Integendeel. De traditie leeft juist doordat zij opnieuw wordt uitgevoerd. Wat volledig onveranderd zou blijven, zou uiteindelijk alleen nog een object kunnen zijn.

Muziek blijft leven doordat zij telkens opnieuw wordt gemaakt.

8. Muziek wordt opnieuw gemaakt

Daarmee is de uitvoerder meer dan iemand die een bestaand werk reproduceert. Zelfs wanneer de compositie volledig vastligt, moet de muzikant beslissingen nemen over tempo, dynamiek, articulatie, frasering en expressie. Het geschreven werk wordt pas werkelijkheid in de uitvoering.

Bij traditionele muziek is die vrijheid vaak nog groter. De muzikant kent de vorm en de regels, maar kan daarbinnen variëren. Hij kent de taal zonder iedere zin vooraf te hoeven vastleggen.

Hier ontstaat een belangrijk verschil tussen **regel en uitvoering**. Een muzikale traditie kan sterk geordend zijn zonder dat iedere afzonderlijke uitvoering vooraf bepaald is. Juist binnen een herkenbare ordening kan ruimte ontstaan voor het onverwachte.

9. Muziek ontstaat in het samenspel

Dat wordt het duidelijkst wanneer meerdere muzikanten samen spelen. Niemand kan volledig bepalen wat de ander op het volgende moment zal doen. Een muzikant luistert, reageert, verandert zijn spel en hoort vervolgens opnieuw wat er gebeurt.

Vooral in improvisatie wordt deze beweging zichtbaar. Improvisatie is niet willekeurig. De muzikant beschikt juist over een diep geïnternaliseerde muzikale taal en gebruikt die om in het moment te reageren. Hij weet misschien niet vooraf welke volgende toon zal klinken, maar hij beschikt wel over een ontwikkeld vermogen om mogelijkheden te herkennen.

Improvisatie is muziek die haar volgende moment vindt in de reactie op wat er zojuist is gebeurd.

Daarmee ontstaat een kringloop: horen, reageren, veranderen, opnieuw horen en opnieuw reageren. Het muzikale resultaat ligt niet volledig vooraf vast. Het ontstaat in het samenspel.

10. Muziek als gebeurtenis

Muziek is daardoor uiteindelijk altijd een gebeurtenis. Zij kan worden gecomponeerd en genoteerd, maar zij moet klinken. Zij kan worden uitgevoerd, maar iemand moet luisteren. Zij kan worden herhaald, maar iedere herhaling vindt plaats onder andere omstandigheden.

De muziek bestaat dus niet alleen uit wat vooraf is bedacht. Zij bestaat ook uit wat er gebeurt wanneer het gemaakte werkelijk klinkt.

Dat verklaart waarom dezelfde compositie iedere keer anders kan worden ervaren. Het werk is hetzelfde, maar de gebeurtenis niet. De muziek staat niet los van degene die luistert.

Het muzikale werk komt pas volledig tot leven in de ontmoeting met de werkelijkheid.

11. De levende traditie

Daarmee blijkt de traditionele muziek veel minder statisch dan zij op het eerste gezicht lijkt. Zij bestaat uit een voortdurende beweging tussen wat al bekend is en wat opnieuw gebeurt. De muzikant ontvangt een taal, leert haar beheersen en gebruikt haar vervolgens om opnieuw iets te maken.

Traditie betekent daarom niet dat het verleden wordt nagebootst. Zij betekent dat iets wat eerder is ontstaan, opnieuw beschikbaar wordt voor een volgende generatie.

Dat maakt de overgang naar de moderniteit interessant. Want wat gebeurt er wanneer muziek niet langer vanzelfsprekend verbonden blijft met haar plaats, haar moment en haar gemeenschap?

Deel II - Moderniteit

12. Er verandert iets

De moderniteit verandert niet onmiddellijk de muziek zelf. Zij verandert eerst de omstandigheden waaronder muziek kan bestaan. Muziek hoeft steeds minder gebonden te zijn aan de plaats waar zij wordt gemaakt en aan het moment waarop zij wordt uitgevoerd.

Een uitvoering kan worden vastgelegd. Wat eenmaal heeft geklonken, kan opnieuw klinken zonder dat de oorspronkelijke muzikant opnieuw hoeft te spelen. Daarmee verandert de verhouding tussen muziek en tijd fundamenteel.

Wat eerder een gebeurtenis was, kan nu een beschikbaar object worden.

13. Muziek komt los van haar plaats

De opname maakt het mogelijk muziek los te maken van de plaats waarin zij ontstond. Een concert kan worden gehoord door iemand die duizenden kilometers verderop zit. Een uitvoering kan jaren later opnieuw worden afgespeeld.

Daarmee verdwijnt de oorspronkelijke plaats niet volledig, maar zij is niet langer noodzakelijk voor de muzikale ervaring. Muziek wordt verplaatsbaar.

Dat heeft grote gevolgen. Muziek kan verschillende werelden binnengaan zonder dat de luisteraar ooit deel heeft uitgemaakt van de oorspronkelijke gemeenschap. De muzikale traditie komt daardoor beschikbaar buiten haar oorspronkelijke context.

De wereld wordt muzikaal groter.

Maar tegelijkertijd wordt de muziek ook persoonlijker.

14. Muziek als persoonlijke wereld

De moderne luisteraar kan zelf kiezen. Hij hoeft niet meer te wachten tot muziek ergens klinkt. Hij kan muziek selecteren, herhalen, onderbreken en meenemen. Met een koptelefoon kan hij zich zelfs letterlijk afsluiten van zijn omgeving en een eigen muzikale wereld binnengaan.

Dat is een nieuwe vorm van afzondering. Muziek kan niet alleen een gemeenschappelijke ervaring zijn, maar ook een zeer persoonlijke omgeving.

Daarmee ontstaat iets nieuws: muziek wordt onderdeel van identiteit. Mensen herkennen zichzelf in bepaalde muziek en onderscheiden zich ermee van anderen.

Maar deze individualisering betekent niet dat het collectieve verdwijnt. Integendeel. Mensen die dezelfde muziek kiezen, herkennen elkaar juist opnieuw als groep.

De paradox van de moderne muziek is daarom dat zij individualiseert én groepeeret.

15. Nieuwe muzikale werelden

De verschillende muziekstijlen krijgen daardoor niet alleen een muzikaal karakter, maar ook een culturele identiteit. Klassieke muziek kan verbonden raken met een verfijnde of deftige wereld, jazz met een artistieke en bohemienachtige levenshouding, blues met directheid en doorleefde ervaring en folk met traditie, authenticiteit en later ook de idealen van de hippiecultuur.

Pop wordt de muziek van het brede publiek en daarmee van een steeds veranderende populaire cultuur. Hardrock en punk verbinden muziek met ruwheid, verzet en afwijzing van gevestigde verhoudingen. House en acid house ontwikkelen vervolgens een nieuwe wereld waarin muziek, nacht, club en collectieve ontsnapping samenkomen.

De muziek wordt daarmee meer dan geluid. Zij wordt een manier om ergens bij te horen en tegelijkertijd om zich van iets anders af te zetten.

Juist daarin wordt de moderne individualiteit collectief.

16. De studio wordt een nieuwe muzikale ruimte

Met de ontwikkeling van de opname ontstaat bovendien een nieuwe plaats voor het maken zelf. De studio is niet langer alleen de plaats waar een uitvoering wordt geregistreerd. Zij wordt een plaats waar muziek kan worden opgebouwd.

Een opname kan worden samengesteld uit verschillende uitvoeringen. Geluiden kunnen worden toegevoegd of verwijderd. Stemmen kunnen worden bewerkt, instrumenten kunnen worden verschoven en verschillende muzikale lagen kunnen onafhankelijk van elkaar worden gemaakt.

De studio wordt daarmee een nieuwe muzikale ruimte waarin het onderscheid tussen componeren, uitvoeren en produceren steeds minder scherp wordt.

De muziek hoeft niet meer eerst als geheel te bestaan voordat zij wordt vastgelegd. Zij kan tijdens het vastleggen zelf worden geconstrueerd.

17. Muziek wordt reproduceerbaar

Daarmee verandert ook de betekenis van het muzikale werk. Een uitvoering die vroeger eenmalig was, kan nu eindeloos worden herhaald. De luisteraar krijgt steeds dezelfde opname te horen.

Dat heeft een bijzondere consequentie. De gebeurtenis die ooit afhankelijk was van plaats, tijd, muzikant en publiek, wordt een reproduceerbaar resultaat.

De muziek wordt daardoor toegankelijker dan ooit, maar tegelijkertijd wordt iets van haar oorspronkelijke gebondenheid aan het moment losgemaakt.

Muziek kan overal zijn.

En juist daardoor kan zij overal worden aangeboden.

18. Muziek wordt product

Vanaf dat moment kan muziek ook als product worden behandeld. Niet alleen de opname, maar de muziek zelf kan worden beoordeeld op bereik, verkoopbaarheid, herkenbaarheid en succes.

Dat betekent niet dat iedere commerciële muziek oppervlakkig is of dat iedere niet-commerciële muziek betekenisvol is. Het gaat om iets anders: muziek wordt steeds meer gemaakt binnen een systeem waarin het gewenste resultaat vooraf kan worden benoemd.

Men kan proberen te bepalen wat aanspreekt, wat herkenbaar is, wat blijft hangen en wat mensen opnieuw willen horen. Daarmee verschuift de aandacht van de vraag **wat kan ontstaan?** naar de vraag **wat zal werken?**

Dat is een wezenlijke verandering.

19. De hit

De hit maakt deze verandering zichtbaar. Een lied kan worden opgebouwd rond een herkenbare melodie, een gemakkelijk te onthouden refrein, een bepaalde lengte en een productie die is afgestemd op een groot publiek.

Dat kan zeer goed worden gedaan. Vakmanschap en commercie sluiten elkaar niet uit. Maar er ontstaat een andere logica wanneer het gewenste succes het uitgangspunt van het maken wordt.

De muziek wordt dan ontworpen met een doel dat buiten de muziek zelf ligt.

Het lied moet werken.

En wanneer het werkt, kan dezelfde formule opnieuw worden gebruikt.

20. Muziek wordt formule

Hier bereikt de ontwikkeling een grens. Wat eerder door ervaring, traditie en herkenning was ontstaan, kan nu worden geanalyseerd, benoemd en opnieuw toegepast. Muzikale eigenschappen die succesvol blijken, kunnen worden herhaald.

Zo ontstaat de mogelijkheid om muziek steeds verder vooraf te organiseren.

Dat is een opmerkelijke omkering. Waar muziek ooit begon met luisteren en vervolgens tot maken leidde, kan het maken nu beginnen met een vooraf bepaald resultaat.

De vraag wordt dan niet langer alleen wat de muzikant hoort en wat daaruit kan ontstaan, maar ook wat de maker moet produceren om een gewenst effect te bereiken.

Muziek kan daarmee worden ontworpen.

21. Wat de moderniteit heeft veranderd

De moderniteit heeft de muziek niet vernietigd. Integendeel, zij heeft haar ongekennde mogelijkheden gegeven. Muziek is bereikbaar geworden voor vrijwel iedereen, kan zich over de wereld verspreiden en kan nieuwe culturele werelden voortbrengen.

Maar er is wel iets veranderd in de verhouding tussen muziek en werkelijkheid. Muziek kan steeds verder worden losgemaakt van plaats, moment en gebeurtenis. Zij kan individueel worden beleefd, technisch worden samengesteld, gereproduceerd en uiteindelijk als product worden aangeboden.

Daarmee ontstaat een nieuwe tegenstelling.

Aan de ene kant blijft muziek iets dat wordt gehoord, ervaren en opnieuw gemaakt. Aan de andere kant ontstaat de mogelijkheid om muziek vooraf te organiseren als een product waarvan het gewenste resultaat zo nauwkeurig mogelijk wordt bepaald.

De muziek heeft daarmee niet alleen meer vrijheid gekregen.

Zij heeft ook meer **maakbaarheid** gekregen.

Deel III - Terugblik

22. Horen vóór maken

Wanneer we nu terugkijken, blijkt dat muziek steeds heen en weer heeft bewogen tussen horen en maken. De muzikant hoort een mogelijkheid, herkent een verhouding en probeert die tot klinken te brengen. De componist kan iets innerlijk horen en het vervolgens in een systeem ordenen. De uitvoerder maakt het opnieuw hoorbaar. De improvisator reageert op wat er zojuist is gebeurd.

In al deze gevallen is het horen niet slechts een controle achteraf. Het kan het begin van het maken zijn.

Daartegenover staat de muziek die steeds verder vanuit het gewenste resultaat wordt ontworpen. Daar wordt het luisteren als het ware naar voren gehaald: men probeert vooraf te bepalen wat de luisteraar zal horen en hoe hij daarop zal reageren.

Daarmee is ook in muziek een verschil zichtbaar tussen **maken vanuit luisteren** en **maken om een vooraf bepaald effect te bereiken**.

23. Wat de één hoort en de ander herkent

Het verhaal van Louis Kahn over het vallende en brekende bord krijgt hier zijn betekenis. De één hoort slechts het geluid van brekend aardewerk; de ander kan daarin een muzikale mogelijkheid herkennen.

Het verschil zit niet noodzakelijk in het geluid. Het zit in het vermogen om daarin iets te horen.

De muzikant hoort daarom niet alleen wat er is. Hij kan horen wat er mogelijk in zit.

Dat vermogen kan door traditie en vakmanschap worden ontwikkeld, maar het kan niet volledig worden vervangen door een systeem. De nomenclatuur kan benoemen wat de muzikant hoort, maar zij maakt het horen zelf niet.

Een systeem kan muziek ordenen.

Het kan niet garanderen dat er muziek ontstaat.

24. Het gemaakte en het ontstane

Wanneer we de ontwikkeling van de muziek overzien, verschijnt naast het muzikale maken nog een andere ontwikkeling. Muziek is niet alleen steeds beter vastgelegd en verspreid, maar kan ook steeds bewuster worden gemaakt met een vooraf bepaalde bedoeling. Een compositie kan worden opgebouwd met de

verwachting een bepaald effect te bereiken, een bepaalde doelgroep aan te spreken of zoveel mogelijk mensen te bereiken. De studio maakt het mogelijk om een muzikaal resultaat steeds verder samen te stellen en te verfijnen. Klank, ritme, stem, instrumentatie, lengte en herhaling kunnen worden afgestemd op wat men verwacht dat zal werken.

Daarmee verandert ook de vraag waarmee het maken begint. Het gaat niet meer uitsluitend om wat de muzikant hoort en wat daaruit kan ontstaan, maar steeds vaker om wat vooraf als gewenst resultaat wordt vastgesteld. Het maken wordt daarmee een middel om een reeds voorgestelde uitkomst te bereiken.

Dat hoeft op zichzelf niets verkeerd te zijn. Een componist mag bewust een bepaald effect nastreven en een producent mag een succesvolle plaat willen maken. Maar er ontstaat wel een principieel verschil tussen het maken van een resultaat en het ontstaan van een werkelijkheid.

Een hit kan worden gemaakt. **Cultuur kan niet op dezelfde wijze worden gemaakt.**

Een lied kan bewust worden geconstrueerd om succesvol te zijn, maar niemand kan vooraf bepalen of mensen het werkelijk zullen opnemen in hun leven, ermee herinneringen zullen verbinden, het zullen zingen, doorgeven en uiteindelijk als onderdeel van hun cultuur zullen herkennen. Dat kan gebeuren, maar het kan niet eenvoudigweg worden ontworpen.

Hier verschijnt een onderscheid dat tot nu toe in de muziek zelf zichtbaar is geworden. Het gemaakte kan worden georganiseerd en beheerst; het ontstane begint daar waar het resultaat de intentie van de maker overstijgt.

Misschien kunnen we juist achteraf, wanneer we deze ontwikkeling naast het bouwen leggen, herkennen wat hier is gebeurd. Ook in muziek is een vorm ontstaan waarin het resultaat vooraf steeds verder kan worden bepaald. Muziek kan worden ontworpen, niet alleen om te klinken, maar om te werken.

Daarmee is ook in muziek BOUWDESIGN herkenbaar geworden.

Niet omdat muziek letterlijk bouwen is, maar omdat dezelfde beweging zichtbaar wordt: van iets dat kan ontstaan naar iets dat vooraf wordt ontworpen, van luisteren naar bepalen, van mogelijkheid naar resultaat.

25. Van succes naar betekenis

Een nummer kan wereldwijd worden verspreid en na korte tijd verdwijnen. Een ander nummer kan aanvankelijk nauwelijks worden opgemerkt en jaren later opnieuw worden ontdekt. Het kan vervolgens worden gezongen bij een gebeurtenis, verbonden raken met een generatie, opnieuw worden uitgevoerd en een betekenis krijgen die de oorspronkelijke maker nooit volledig heeft kunnen bepalen.

Daar gebeurt iets anders dan productie.

De muziek wordt opgenomen in het leven van mensen.

Daarmee ontstaat betekenis die niet volledig uit het oorspronkelijke ontwerp afkomstig is. De maker heeft een vorm gemaakt, maar de gemeenschap heeft er iets mee gedaan. Zij heeft het herkend, gebruikt, herinnerd en doorgegeven.

Dat is geen maakproces in dezelfde zin.

Het is een **ontstaan**.

26. Wanneer muziek architectuur raakt

Pas hier komt de vraag naar architectuur opnieuw naar voren.

Ook in het bouwen kan een resultaat vooraf steeds verder worden bepaald. Een gebouw kan worden ontworpen als een volledig uitgewerkt product waarvan vorm, materiaal, beeld, gebruik en gewenste ervaring vooraf worden vastgelegd.

Daarmee kan het bouwen opschuiven naar wat we **BOUWDESIGN** noemen: het maken van een bepaald resultaat met een bepaalde intentie.

Maar BOUWDESIGN en ARCHITECTUUR zijn daarmee nog niet hetzelfde.

BOUWDESIGN is maakbaar. BOUWDESIGN bepaalt het gebouw.

Architectuur ligt niet noodzakelijk in dat vooraf bepaalde resultaat. Zij kan juist verschijnen wanneer het gebouw vervolgens in de werkelijkheid terechtkomt en daar een verhouding aangaat met plaats, mens, gebruik, tijd en betekenis.

ARCHITECTUUR leidt naar het ONTSTAAN.

Dat ontstaan kan niet volledig worden ontworpen. De architect kan voorwaarden scheppen, maar hij kan niet vooraf bepalen wat mensen uiteindelijk zullen herkennen, gebruiken, herinneren en doorgeven.

27. Ook muziek kan ontstaan

En hier wordt de vergelijking onverwacht scherp.

Ook muziek kan BOUWDESIGN worden. Zij kan worden geconstrueerd met het oog op herkenbaarheid, succes en reproduceerbaarheid. Zij kan worden gemaakt om te werken.

Maar dezelfde muziek kan vervolgens iets anders worden dan waarvoor zij oorspronkelijk is gemaakt. Een lied kan een herinnering worden, een generatie kenmerken, een gemeenschap verbinden, een ritueel binnengaan of door anderen opnieuw worden gemaakt. Het kan een culturele betekenis krijgen die niet vooraf in de commerciële of artistieke intentie besloten lag.

Dan is het gemaakte niet meer het volledige verhaal.

Er is iets ontstaan.

Ook in improvisatie wordt dat zichtbaar. De muzikant hoort wat er zojuist is gebeurd en reageert daarop. De ander reageert weer. Het volgende moment ligt niet volledig vast. De muziek ontstaat in het samenspel.

De muzikant maakt dus niet altijd iets waarvan hij het resultaat vooraf volledig kent.

Hij maakt, en in het maken ontstaat iets.

28. Een onverwachte herkenning

Daarmee blijkt de overeenkomst tussen muziek en architectuur uiteindelijk niet te liggen in ritme, maat, proportie of harmonie. Dat zijn zichtbare of hoorbare eigenschappen, maar zij raken niet aan de diepste overeenkomst die hier naar voren komt.

De overeenkomst ligt misschien in de verhouding tussen **maken en ontstaan**.

Een muzikant kan iets horen voordat hij het maakt. Hij kan vervolgens proberen het tot klinken te brengen, maar wat er uiteindelijk ontstaat, wordt mede bepaald door het instrument, de uitvoering, andere muzikanten, de ruimte en degene die luistert.

Ook een architect kan iets in een plek herkennen voordat hij een vorm maakt. Hij kan daarop antwoorden met een ontwerp en een gebouw maken, maar wat daarna in de werkelijkheid ontstaat, wordt mede bepaald door mensen, gebruik, plaats, tijd, herinnering en verandering.

In beide gevallen kan het gemaakte het begin zijn van iets dat de maker niet volledig meer beheerst.

Misschien ligt daar de werkelijke betekenis van de oude vergelijking tussen muziek en architectuur. Niet dat architectuur letterlijk muziek zou zijn die is verstilld, maar dat beide kunnen laten zien dat **maken niet hetzelfde is als bepalen wat er uiteindelijk ontstaat**.

29. Wat blijft

We begonnen bij muziek zonder vooraf te weten waar zij ons zou brengen. We zagen hoe zij ontstaat uit luisteren, herkenning en herhaling, hoe zij binnen tradities wordt doorgegeven en telkens opnieuw wordt gemaakt. We zagen vervolgens hoe de moderniteit muziek losmaakt van plaats en tijd, haar individueel beschikbaar maakt en uiteindelijk ook de mogelijkheid opent om haar als product te ontwerpen.

Daarmee is iets wezenlijks verschoven.

Wat ooit begon met horen en vervolgens tot maken leidde, kan nu beginnen met het gewenste resultaat en vervolgens naar het maken daarvan zoeken.

De muziek heeft daarmee niet alleen meer mogelijkheden gekregen. Zij is ook steeds **maakbaarder** geworden.

Maar juist daar verschijnt een grens. Want hoe nauwkeuriger het resultaat vooraf kan worden bepaald, des te minder ruimte lijkt er over te blijven voor datgene wat zich niet vooraf laat bepalen. En precies daar komt de vraag naar voren wat er gebeurt wanneer iets niet alleen wordt gemaakt, maar ook werkelijk kan ontstaan.

Dat brengt ons onverwacht bij architectuur.

Ook een gebouw kan volledig worden ontworpen, berekend, getekend, geproduceerd en uitgevoerd. Het kan het resultaat zijn van een nauwkeurig vooraf bepaalde intentie. In die zin is het **BOUWDESIGN**: het maken van een bepaald resultaat.

Maar daarmee is architectuur nog niet gegeven.

BOUWDESIGN maakt.

ARCHITECTUUR kan ontstaan.

Het gebouw komt immers vervolgens terecht in een werkelijkheid die niet volledig door zijn maker wordt beheerst. Mensen gaan het gebruiken, bewonen, ervaren en herinneren. Het wordt onderdeel van een plaats en van een leven dat doorgaat. Wat daaruit ontstaat, kan niet volledig in het ontwerp worden vastgelegd.

En juist hier keert de muziek terug.

Ook een muziekstuk kan worden ontworpen. Het kan worden gemaakt met het oog op succes, herkenbaarheid en reproduceerbaarheid. Maar wanneer mensen het vervolgens opnemen in hun leven, ermee herinneringen verbinden, het opnieuw spelen, zingen en doorgeven, kan het iets worden wat het oorspronkelijke ontwerp niet volledig heeft bepaald.

Ook muziek kan ontstaan.

Misschien ligt daar uiteindelijk de onverwachte overeenkomst tussen muziek en architectuur. Niet in ritme, maat, proportie of harmonie, maar in de mogelijkheid dat het gemaakte de maker overstijgt.

De muzikant maakt, maar weet niet volledig wat er zal ontstaan.

De architect bouwt, maar weet niet volledig wat er zal ontstaan.

Daarmee ligt tussen maken en ontstaan een werkelijkheid die geen maker volledig in handen heeft.

Misschien begint daar ARCHITECTUUR.

Colofon

OVERWEGINGEN

Deel XXII

Muziek- van maken naar ontstaan

Over muziek, maken en wat ontstaat

Samenstelling

Robert Geurten

Eerste uitgave

2026

Deze uitgave maakt deel uit van de essayreeks **OVERWEGINGEN – Essays in het kader van ORITUR.**

De tekst is ontstaan uit een langdurige dialoog tussen Robert Geurten en ChatGPT (OpenAI), waarbij de inhoudelijke visie, samenhang en eindredactie berusten bij Robert Geurten.

© 2026 Robert Geurten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur, behoudens de uitzonderingen die de wet stelt en het citeren in het kader van recensies, wetenschappelijk onderzoek of andere wettelijk toegestane vormen van bronvermelding.